

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-326-16>

УДК 339.1

ВЛАСЕНКО Іван

Приватний вищий навчальний заклад Вінницький інститут конструювання одягу та підприємництва

<https://orcid.org/0000-0002-3909-1179>

e-mail: vlasenkoivol@gmail.com

МИХАЛЬЧИШИНА Лариса

Приватний вищий навчальний заклад Вінницький інститут конструювання одягу та підприємництва

<https://orcid.org/0000-0003-1459-0358>

БОНДАР Тетяна

Приватний вищий навчальний заклад Вінницький інститут конструювання одягу та підприємництва

<https://orcid.org/0000-0003-3466-3083>

СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОБОТИ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто роботу підприємств українського бізнесу протягом передвоєнних років. Показано, що розвиток підприємств ішов перспективними темпами. Окреслено основні проблеми, які виникли у зв'язку з початком повномасштабної війни та перспективи їх розв'язання у післявоєнний період. Розглянуто найбільш розповсюджені шляхи оптимізації роботи підприємств в сучасних умовах. Проаналізована ситуація на ринку праці.

Ключові слова: підприємство, ринок праці, роботодавці, післявоєнне відновлення.

VLASENKO Ivan, MYKHALCHYSHYNA Larysa, BONDAR Tetyana

Private higher educational institution Vinnytsia Institute of Clothing Design and Entrepreneurship

STATUS, PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF WORK OF ENTERPRISES IN UKRAINE

The successful operation of Ukrainian business enterprises is an important source of filling the state budget and creating jobs. During 2018-2021, the total number of operating enterprises as well as the number of employees increased slightly. Accordingly, the total volume of sold products, goods and services increased.

Significant changes in the work of enterprises of all kinds took place with the beginning of a full-scale war. In order to stay on the market, companies are forced to significantly revise their expenses, including staff maintenance and the search for employees.

The most widespread ways of optimization were transferring employees to half the rate, reducing the number of working hours or taking vacation at their own expense, and reducing wages. Many companies are forced to work in conditions of significantly lower incomes than before the war. Since they cannot transfer workers to reduced working hours due to the necessity of ensuring production, wages are reduced. In large companies, the situation is better than in small and medium-sized businesses, but there are no more job vacancies.

The number of vacancies depends on consumer demand, and after the start of the war, Ukrainians significantly reduced their spending. This has had the greatest impact on traditionally low-income regions.

The large gap between supply and demand in the market will remain for a long time, and this situation will continue even after the war.

Ukrainians faced a big problem: lack of work and growing competition.

The most demanded labor specialties now. Demand for such workers will increase as more and more companies resume operations.

After the end of the war, the highest rates of growth will be achieved in industries that will work to restore the domestic market.

At the first stage, construction, agriculture, food production, wholesale and retail trade, logistics, production of chemical products, electrical equipment, and furniture will develop most actively and require personnel.

However, the need for professions will depend on Ukraine's economic strategy. As part of the post-war recovery, it is worth emphasizing the creation of added value in well-developed industries.

After the war, the labor market will depend on how actively the economy will be rebuilt and developed. This will also affect how many Ukrainians will return to the country. Here it is important not to repeat the mistakes of other countries. The main reason is the systemic flaws of the post-war reconstruction plans, which did not provide for large-scale measures to restart the production sector and restore industry.

Keywords: project management; knowledge management; project-oriented enterprise; rating of project management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Успішна робота підприємств українського бізнесу є важливим джерелом наповнення державного бюджету та створення робочих місць. Протягом передвоєнних років розвиток підприємств ішов перспективними темпами. Проте, з початком повномасштабного вторгнення ситуація різко змінилась. Аналіз динаміки кількості діючих підприємств, кількості найманих працівників та обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) дозволить визначити темпи розвитку цього сектору економіки та визначити причини, що негативно впливають на нього а також окреслити можливі перспективи розвитку.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням роботи підприємств займалися вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, в праці Мельник Т. Ю. розглянуто державну підтримку та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану [1]. В роботі Дячун О. досліджено шляхи стимулювання розвитку підприємництва в Україні в контексті європейських стандартів [2]. Теорії, методології та практиці забезпечення розвитку малих підприємств присвячено ґрунтовну працю Стрілець В.Ю [3]. Проте, на сьогоднішній день ситуація змінюється дуже швидкими темпами, тому дослідження роботи підприємств України не втрачає своєї актуальності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз динаміки підприємницької діяльності в Україні та сучасного стану роботи цього сектору економіки, визначення можливих перспектив розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглядаючи загальну кількість діючих підприємств, можна сказати, що протягом 2018-2021 років їх кількість дещо зросла - з 355,9 до 370,8 тис.од. Таке зростання відмічалось за всіма видами підприємств (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка кількості діючих підприємств

Підприємства	Роки							
	2018		2019		2020		2021	
	тис.од	%	тис.од	%	тис.од	%	тис.од	%
Великі	0,4	0,1	0,5	0,1	0,5	0,1	0,6	0,1
Середні	16,1	4,5	17,8	4,7	17,6	4,7	17,5	4,7
Малі	339,4	95,4	362,3	95,2	355,7	95,2	352,7	95,1
з них мікропідприємства	292,8	86,3	313,4	86,5	307,9	86,6	304,7	86,4
Усього	355,9	100	380,6	100	373,8	100	370,8	100

Складено автором на основі [4].

*Дані за 2022 рік у доступних джерелах інформації відсутні

За цей же період кількість найманих працівників зросла з 5,9 до 6,3 млн.осіб. Це зростання відбулося за рахунок середніх та малих підприємств (табл 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості найманих працівників

Підприємства	Роки							
	2018		2019		2020		2021	
	млн.осіб	%	млн.осіб	%	млн.осіб	%	млн.осіб	%
Великі	1,6	26,8	1,6	25,8	1,6	25,0	1,6	26,2
Середні	2,7	46,7	3,0	48,9	3,0	49,1	3,0	47,2
Малі	1,6	26,5	1,6	25,3	1,6	25,9	1,7	26,6
з них мікропідприємства	0,6	40,1	0,6	39,6	0,6	40,0	0,7	40,7
Усього	5,9	100	6,2	100	6,2	100	6,3	100

Складено автором на основі [4]. *Дані за 2022 рік у доступних джерелах інформації відсутні

Протягом досліджуваного періоду загальний обсяг реалізованої продукції, товарів та послуг зріс з 9206,0 млрд.грн у 2018 році до 13616,8 млрд. грн у 2021 році (табл 3).

Таблиця 3

Динаміка обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг)

Підприємства	Роки							
	2018		2019		2020		2021	
	млрд.грн	%	млрд.грн	%	млрд.грн	%	млрд.грн	%
Великі	3515,8	38,2	3631,4	37,7	3626,4	36,1	5140,4	37,8
Середні	3924,1	42,6	4168,4	43,2	4359,4	43,4	5900,0	43,3
Малі	1766,1	19,2	1839,9	19,1	2064,1	20,5	2576,4	18,9
з них мікропідприємства	599,6	34,0	612,4	33,3	704,9	34,1	862,3	33,5
Усього	9206,0	100	9639,7	100	10049,9	100	13616,8	100

Складено автором на основі [4]. *Дані за 2022 рік у доступних джерелах інформації відсутні

Суттєві зміни в роботі підприємств усіх видів відбулися з початком повномасштабної війни - майже 5 млн українців втратили роботу. З них 1,2 млн – біженці, які виїхали за кордон, 3,6 млн – безробітні, що залишились в Україні [5].

Чимало кваліфікованих спеціалістів шукає роботу, кількість вакансій зменшилася навіть в ІТ-секторі, хоча ця сфера була чи не найбільш підготовлена до війни (зараз їх близько 40% від довоєнного рівня).

Ринок праці став належати роботодавцям, через падіння доходів компаній багато з них звільнили працівників та скоротили зарплати.

Щоб утриматися на ринку, компанії змушені були суттєво переглянути свої витрати, у тому числі – на утримання персоналу і пошук працівників.

Найбільш розповсюдженими шляхами оптимізації стали переведення працівників на половину ставки, скорочення кількості робочих годин або оформлення відпустки за власний рахунок. Звільнення фіксувалися у 8% компаній. Великі компанії не поспішали скорочувати штат, аби не втратити працівників дефіцитних робочих спеціальностей.

Інший спосіб оптимізації – скорочення зарплат. На це наважилися 13% компаній. У повному обсязі зарплату виплачують 63% підприємств. Чимало компаній змушені працювати в умовах значно менших доходів, ніж до війни. Оскільки перевести працівників на скорочений робочий день вони не можуть через необхідність забезпечувати виробництво, то відбувається скорочення зарплат.

У великих компаніях ситуація краща, ніж у малому та середньому бізнесі, але вакансій на роботу не стало більше.

Останні залежні від споживчого попиту, а після початку війни українці суттєво скоротили свої витрати. Це найбільше позначилося на регіонах із традиційно низьким рівнем доходів, наприклад, на Чернігівщині та Сумщині.

Головна зміна на ринку праці після 24 лютого – він став належати роботодавцям. За даними Державної служби зайнятості, на одне робоче місце претендують 12 людей. Це середній показник у країні щодо вакансій на роботу [6].

Як свідчать дані порталу grc.ua, найскладніше знайти заробітки в Україні в Харківській області, там цей показник становить 19 кандидатів на місце. У Запорізькій області – 17, в Одеській – 14, у Київській – 13 [6].

У столиці ситуація дещо краща: боротьба за місце точиться між дев'ятьма кандидатами.

Найменша конкуренція – у Львівській області: один-два кандидати на місце. Така ж ситуація в інших західних областях, що пояснюється кількома факторами [7].

По-перше, на заході бізнес не так сильно постраждав від обстрілів росіян, як на сході чи півдні.

По-друге, на захід евакуюються підприємства з територій, на яких ідуть активні бойові дії.

Великий розрив між попитом та пропозицією на ринку залишатиметься довго, "ринок роботодавця" збережеться і після війни.

Українці зіткнулися з великою проблемою: відсутністю роботи та зростанням конкуренції. Ті, хто змушені шукати роботу поступаються зарплатними інтересами: більшість готові до зменшення зарплати на 35-45%.

Бізнес адаптувався до діяльності в умовах війни. Потроху повертаються до роботи представники малого та середнього бізнесу, які постраждали найбільше.

За даними Нацбанку, падіння зарплат у приватному секторі з 24 лютого становило 25-50%. Найбільше таких у добувній промисловості та будівництві. Поступово зростає частка підприємств, що зменшили оплату праці на 10-50%, зокрема в енергетиці, секторі послуг, транспорті і торгівлі. Сільськогосподарські підприємства переважають серед тих, що не змінили або навіть підвищили зарплати [8].

Найбільш високооплачувані професії в Україні це – айтивці (20 тис грн), керівники середньої ланки (17 тис грн) та будівельники (17,5 тис грн). Хоча ринок праці дещо пожвавився, проте відновленням це називати не можна.

Найгірше почувалися сфери нерухомості, страхування, фінансів та юриспруденції, де пошук працівників не був помітний.

Найбільше постраждала металургія. Великі заводи сектору зруйновані чи суттєво пошкоджені, передусім – "Азовсталь" та Маріупольський меткомбінат ім. Ілліча. Там працювали сумарно близько 30 тис українців [9].

Це вплинуло на великий ланцюг постачальників: від видобувної промисловості до пошиття уніформи для співробітників. Багатьом металургам доведеться змінити професію, і шукати заробітки в Україні в інших сферах.

Найбільш затребувані зараз робітничі спеціальності. Найчастіше роботодавці шукають монтажників, вантажників, комплектувальників та пакувальників товарів. Попит на таких працівників збільшуватиметься, адже діяльність відновлюють дедалі більше компаній.

До найбільш затребуваних спеціалістів входять продавці, айтивці, фармацевти, аграрії та будівельники. Попит на останніх на початку війни був мінімальний, але завдяки відбудові доріг та будинків кількість таких вакансій зростає.

Найважче знайти роботу у сферах нерухомості, фінансів, страхування, юриспруденції, а також у готельно-ресторанному бізнесі та освіті.

Донедавна в цей перелік входила автомобільна галузь, але з відновлення роботи заводів на заході України ситуація покращилася і сектор навіть показав невеликий приріст порівняно з довоєнним часом.

Парламент ухвалив закон, який спрощує отримання статусу безробітного та отримання фінансової допомоги [10].

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) часто тікали з-під обстрілів, залишаючи в будинках навіть документи. Підприємства, де вони працювали, зупинили роботу або відправили всіх у неоплачувані відпустки. Люди офіційно вважаються працевлаштованими і не можуть отримати допомогу з безробіття.

Державний центр зайнятості надав їм можливість звільнитися в односторонньому порядку і стати на облік дистанційно. Для цього необхідно в будь-якому центрі зайнятості написати заяву про звільнення на ім'я роботодавця.

Люди на тимчасово окупованих територіях можуть отримувати виплати без відвідування центру зайнятості. Для цього потрібно щомісяця підтверджувати намір перебування в статусі безробітного будь-якими засобами комунікації.

Закон також дозволяє отримати статус безробітного тим, хто втратив документи. Інформацію для офіційного оформлення братимуть з реєстрів.

З початку війни за кордон виїхали 6,6 млн громадян. Переважно – жінки з дітьми, значна частина – люди працездатного віку.

Як свідчить досвід інших країн, частина таких людей не повертається додому. Чим довше триває війна, тим більша ця цифра.

Наприклад, у Боснії та Герцеговині воєнні дії тривали з 1992 року по 1995 рік. За цей час домівки покинули 2,2 мільйона людей. Через п'ять років після війни 500 тисяч з цих людей або 23% не повернулися додому і продовжили жити за кордоном.

У Косово конфлікт тривав у 1998-1999 роках, а кількість біженців та ВПО становила 1,5 мільйона. До кінця 1999 року 95% з цих людей повернулися додому.

Це підтверджують і результати опитування українських біженців, проведеного компанією 4Service. Після війни 89% респондентів планують повернутися додому, 8% вагаються, а 67% допускають, що залишаться, якщо війна затягнеться.

Після завершення воєн міжнародні донори та національні уряди впроваджували програми, націлені на повернення біженців. Ішлося про транспортні витрати, допомогу в пошуку роботи, надання кредитів для започаткування бізнесу.

Програми донорів та урядів переважно були успішними. Вони сприяли успішній реінтеграції мігрантів, що поверталися додому, та збільшували кількість повернень завдяки вбудованим стимулам.

Після закінчення війни найбільші темпи приросту досягатимуться в галузях, які працюватимуть на відновлення внутрішнього ринку [11].

На першому етапі найбільш активно розвиватимуться і потребуватимуть кадрів будівництво, сільське господарство, виробництво продуктів харчування, гуртова та роздрібна торгівля, логістика, виробництво хімічної продукції, електричного устаткування, меблів.

Однак потреба в професіях залежатиме від економічної стратегії України. Експерти сходяться на думці, що в рамках післявоєнного відновлення варто робити акцент на створенні доданої вартості в добре розвинених галузях [12].

Наприклад, у сільському господарстві, більша частина продукції якого до війни експортувалася в необробленому вигляді, або в ІТ-сфері, яка забезпечувала значну частину валютної виручки країни.

Аутсорс в останні десятиріччя був основою українського ІТ-ринку. Він підтримувався і буде підтримуватися державою. Потенціал України у виробництві високотехнологічного продукту величезний.

Після війни ринок праці залежатиме від того, наскільки активно буде відбудовуватися і розвиватися економіка. Це також впливатиме на те, скільки українців повернеться в країну.

Тут важливо не повторити помилок інших країн. Наприклад, у балканських країнах навіть через п'ять років після війни 30-40% економічно активного населення залишалися безробітними.

Головна причина – системні вади планів післявоєнної реконструкції, які не передбачали масштабних заходів для рестарту виробничого сектора та відновлення промисловості.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Протягом передвоєнних років розвиток підприємств ішов перспективними темпами. Проте, з початком повномасштабного вторгнення ситуація різко змінилась: втрата роботи, поява великої кількості біженців, що стали внутрішньо переміщеними або виїхали за кордон. Ринок праці став належати роботодавцям, через падіння доходів компаній багато з них звільнили працівників та скоротили зарплати. Найбільш розповсюдженими шляхами оптимізації стали переведення працівників на половину ставки, скорочення кількості робочих годин або оформлення відпустки за власний рахунок. Після закінчення війни

найбільші темпи приросту досягатимуться в галузях, які працюватимуть на відновлення внутрішнього ринку. На першому етапі найбільш активно розвиватимуться і потребуватимуть кадрів будівництво, сільське господарство, виробництво продуктів харчування, гуртова та роздрібна торгівля, логістика, виробництво хімічної продукції, електричного устаткування, меблів. Однак потреба в професіях залежатиме від економічної стратегії України. В рамках післявоєнного відновлення варто робити акцент на створенні доданої вартості в добре розвинених галузях.

Література

1. Мельник, Т. Ю. (2022). Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*, (2(100)), 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
2. Дячун О., Нагорняк І. Стимулювання розвитку підприємництва в Україні в контексті європейських стандартів. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем : монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2021. С. 85–89.
3. Стрілець В.Ю. Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2019. 457 с.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Знайти роботу під час війни. Як змінився ринок праці в Україні <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/14/688116/>
6. Знайди роботу в компаніях, що піклуються про співробітників <https://grc.ua>
7. Львівщина лідирує у процесах переміщення підприємств, які переїжджають з епіцентрів бойових дій / Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації, 2022 URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=67374>.
8. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців. – 2022 URL: <https://cutt.ly/3KXHLYN>.
9. Економіка їде на захід: як рятується український бізнес від війни. – 2022 URL: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html.
10. Верховна Рада прийняла податкові стимули для бізнесу під час війни. – 2022 URL: <https://cutt.ly/pKXHSCN>.
11. Малий бізнес поступово повертається до роботи / Офіційний сайт Європейської бізнес-асоціації, 2022 URL: <https://eba.com.ua/malyj-biznes-postupovo-povertayetsya-do-roboty/>.
12. Підтримка бізнесу в умовах війни. – 2022 URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime>.

References

1. Melnyk, T. Yu. (2022). State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law. *Economics, Management and Administration*, (2(100)), 3–11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
2. Dyachun O., Nagomyak I. Stimulating the development of entrepreneurship in Ukraine in the context of European standards. *Increasing the financial and economic potential of subjects of economic relations as a basis for progressive development of territorial and economic systems: monography*. Ternopil: FOP Palyanitsia V.A., 2021. P. 85–89.
3. Sagittarius V.Yu. Ensuring the development of small enterprises: theory, methodology, practice: monograph. Poltava: PUET, 2019. 457 p.
4. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Find a job during the war. How the labor market has changed in Ukraine <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/14/688116/>
6. Find a job in companies that care about employees <https://grc.ua>
7. Lviv Oblast takes the lead in the processes of relocation of enterprises moving from the epicenters of hostilities / Official website of the Lviv Regional State Administration, 2022 URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=67374>.
8. War and the regions of Ukraine: how attractiveness for entrepreneurs is changing. – 2022 URL: <https://cutt.ly/3KXHLYN>.
9. The economy is going west: how Ukrainian business is saved from the war. – 2022 URL: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html.
10. The Verkhovna Rada passed tax incentives for business during the war. – 2022 URL: <https://cutt.ly/pKXHSCN>.
11. Small business is gradually returning to work / Official website of the European Business Association, 2022 URL: <https://eba.com.ua/malyj-biznes-postupovo-povertayetsya-do-roboty/>.
12. Business support in wartime. – 2022 URL: <https://business.diia.gov.ua/wartime>.